

Filosofieën is het zoeken, reinigen, samenvoegen, van kennis, en tenslotte het schappen van een architectonisch geheel.

De eerst noodige eigenschap is dus de gelukkige intuïtie, die den wijsgeer de plaats doet vinden, waar het goud der wijsheid ligt in het enorme veld van de menschelijke kennis.

Maar daarna komt het moeilijkste: het kritisch (crisis = scheiding) denken.

Om kritisch te kunnen denken moet de mensch eerst zuiver (logisch) leeren denken. Gelijc een kind langzamerhand pas goed het gebruik van zijn ledematen en zintuigen leert, zoo leert de mensch ook alleen door oefening het gebruik van zijn hersens. Hij moet zich bezinnen op de beteekenis van het woord. Met het juiste woord moet hij vormen het juiste oordeel. En uit de zuiver gestelde premissen moet hij kunnen trekken het logisch daarmee overeenstemmende besluit.

Men noemt dit het formeele denken, en dat is het ook in werkelijkheid. Men zou het oer een kunst, een routine, kunnen noemen dan een wetenschap. Maar van welk gewicht deze kunst van het logisch denken voor de samenleving is, blijkt pijnlijk duidelijk, wanneer men gaat onderzoeken, „de wereld van misverstanden“, die onze samenleving dikwijls zoo onoverwinnelijk maakt. Dat de menschen zoo moeilijk elkaar begrijpen; in de gedachtenwisseling niet tot overeenstemming kunnen komen; besluiten nemen, die ze later moeten herroepen; vindt voelszins zijn oorzaak in het feit, dat men niet logisch denkt, de beteekenis van anderz, en ook van eigen, woorden niet begrijpt, termen gebruikt zonder zich helder den inhoud bewust te zijn, of ook dezelfde uitdrukkingen in verschillende zin bezigt.

L. Douglas heeft in een geestig boekje dit verschijnsel betiteld als Psittacisme (van het woord: papegaai), zeggende, dat de mensch dikwijls gelijk is aan den mooien vogel, die spreekt, zonder te weten, wat hij zegt.

Maar, gelijk wij opmerkten, is het logisch denken slechts de voorbereiding voor het eigenlijk wijsgeerig denken. Want ook al bezit de mensch een zoogenaamden „logischen kop“, en gebruikt hij de woorden bewust naar hun inhoud, en is hij een meester in het maken van de juiste gevolgtrekkingen, zoo blijft toch de vraag, of de fijne machinerie van het verstand en de zintuiglijke waarneming van dien aard is, dat wij de waarheid er door kunnen veroveren.

Wijsbegeerte is daarom onmogelijk zonder onderzoek van het kenvermogen zelf.

Laat ons dit met een voorbeeld nader toelichten. Onder de organen, waarvan de mensch zich bij zintuiglijke waarneming bedient, behoort het oog. Wat is eenvoudiger dan kijken? Dat kan ieder, die een oog heeft. En een arend kan het beter dan de mensch. Maar weet ieder, die dit, schijnbaar eenvoudig, apparaat gebruikt, wat zien is, wat er gebeurt als hij kijkt? Weet hij, of de werkelijkheid juist zoo is, als hij ze waarneemt?

De natuurwetenschap heeft een onderzoek ingesteld naar de werking van het gezichtsorgaan en is, na veel ploeteren, tot het magere (voorlopige) resultaat gekomen, dat bij het zien de stralen van het uitzendende lichaam ondergaan onder den invloed van het licht. Deze verandering wordt getelegeleerd naar zekere cellen in de schors der groote hersenen, waar ook een beweging van kleine deeltjes plaats grijpt. Deze beweging wekt in den mensch de gewaarwording van het zien. Het zijn dus eigenlijk niet de oogen die zien, maar de hersenen. Maar, nogmaals, hoe weet de mensch, dat de foto's en de telegrammen van het kijk-instrument juist zijn en welke waarde ze hebben voor het kennen van de buitenwereld?

Hier zijn we eigenlijk al op het terrein der wijsbegeerte: de ken-leer!

Het kenvermogen te onderzoeken is de eerste, en misschien de moeilijkste, taak der wijsbegeerte. Waar zetelt het? In het verstand, in het gevoel, in de verbeelding, in de intuïtie?

Of is het een vermogen, dat de gansche ziel in actie roept?

En hoe oefent dat vermogen zijn functie uit? Is het alleen, of hoofdzakelijk, waarnemen? Is het een pure weerspiegeling van indrukken, die de zintuigen ontvangen? Of is de waarneming (ervaring) slechts een prikkel, die het verstand tot denken noopt, en den mensch er toe drijft de kennis, met behulp van ingeboren begrippen en waarnemingsvormen, te construeeren?

Ziehier de voornaamste vragen, waarop de ken-leer het antwoord moet geven, om het goud der waarheid te kunnen vinden. Wij hebben gezien hoe de groote denkers, Kant voorop, met deze vragen hebben geworsteld, en wij gevoelen terstond, dat hier een taak ligt óók voor den christen, voorzover hij van het naïeve denken tot het kritische en wetenschappelijke denken voortschrijden moet.

Maar hiermee is de taak der kritiek nog bij lange na niet volledig beschreven.

De mensch staat, als denkend wezen, niet alleen tegenover een natuur, die op zijn zintuigen indruk maakt, maar ook tegenover een intelligibele wereld, die rechtstreeks op zijn denkorgaan invloed oefent. Op velerlei manier komt de mensch

in aanraking met een geestelijke wereld van wetenschap, kunst, religie, die voor een deel ook wel uit waarneming is opgebouwd, maar toch een gansch eigen karakter heeft en een afzonderlijke plaats inneemt naast en tegenover de bloot natuurlijke wereld.

Deze geestelijke wereld van bewust weten brengt ons in contact met een menigte begrippen en termen, uit de ziel van den mensch zelf geboren, die gebezigd worden, zonder dat men kritisch vastgesteld heeft wat hun intellectuele waarde is. Wij noemen slechts de begrippen: zijn en worden, stof en geest, oorzaak en verband, eeuwig en eindig, ruimte en tijd, ding en eigenschap, eenheid en veelheid, wil en verstand, goed en slecht, schoon en leelijk, waarheid en leugen, getal en norm, wet en vrijheid.

Het is de taak der wijsbegeerte deze begrippen te onderzoeken en hun beteekenis vast te stellen, in ieder geval te omgrenzen.

Dit deel der wijsbegeerte zou men kunnen betitelen met den beroemden naam: metafysica.

Maar niet alleen de begrippen waarmee de wetenschappen werken, ook die wetenschappen als zoodanig behoren bij het onbegrensde veld van onderzoek.

Wetenschap toch is niet maar een samenraapsel van gevonden kennis. Zij is opgebouwd naar een vaste wet. Of beter nog kan men haar vergelijken met een levend organisme, dat, naar een wet van innerlijken groei, uit den wortel opstreeft, en zijn sappen in vruchten uitstort.

De wijsbegeerte beantwoordt de vraag: Hoe wordt de kennis wetenschap? En voorts is haar taak, van de reeds bestaande wetenschappen de wet, de plaats, en de waarde, te onderzoeken en vast te stellen.

Voor al door het gezicht op deze taak heeft de wijsbegeerte een enorme vlucht gekregen. Het aantal wetenschappen is gegroeid als het getal kinderen in het huis van den Transvaalschen boer, en ieder van deze spruiten blijft, dank zij de voeding door intensen arbeid, nog steeds in wasdom toenemen. Zoo behoren dus tot de wijsgeerige huishouding, om slechts de grootsten van hare kinderen te noemen, de wijsbegeerte van het recht, van de taal, van de moraal, van de opvoedkunde, van de zielkunde, van de geschiedenis, en van de kunst. Ook is er een wijsbegeerte van de cultuur in het algemeen. En tenslotte mogen wij ook noemen een afzonderlijke wijsbegeerte van den godsdienst, met vertakkingen voor de afzonderlijke verschijnselen. Prof. Ravinck schreef immers een boek, waarin hij alleen handelt over „de wijsbegeerte der opvoeding“.

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

C. S. Adama van Scheltema.

I.

Geleidelijk aan begint wat in de 80er jaren op literair gebied is gebeurd, geschiedenis te worden. En dat vooral, omdat de dood den een na den ander wegneemt van de mannen, die in den opzet der tachtigers-beweging of in haar verdere evolutie eenig aandeel hebben gehad. Binnen den tijd van een jaar stierven Emants en Penning, die in zekeren zin voorlopers waren van '80, Ary Prins, Couperus, Netscher, die tot haar eerste vertegenwoordigers behooren uit den tijd, toen de beweging karakterlijnen begon te vertoonen.

Thans is weer een van de bekende figuren onder onze literaire kunstenaars heengegaan, Carel Steven Adama van Scheltema. Nog in de volle kracht van z'n leven, 47 jaar oud slechts, overleed hij de vorige week aan de gevolgen van een val. Na een jeugd van veel zwerven en veel onzekerheid — hij was eenigen tijd student, toen acteur, daarna in een kunsthandel — had hij z'n rust gevonden in z'n aardig buitenhuisje bij Bergen „De Windroos“. Daar werkte hij sindsdien, levende voor z'n kunst en de idealen, die hij door haar hoopde te verwezenlijken. En in het opschrift boven de deur typeerde hij z'n verleden en heden tegelijk:

„Ik zie naar ieder wind
Op elke verre kust
Doch in mij zelve vindt
Gij aller streken rust.“

Gewoonlijk is het niet gemakkelijk, de plaats te bepalen, die onze moderne dichters innemen ten opzichte van de heersche opvattingen op het gebied van literatuur en kunst. Het individualisme, dat de beweging van '80 kenmerkt, heeft den kunstenaars alle mogelijke ruimte gelaten, om hun eigen richting te gaan, zoodat allerlei verschillen bij sommige punten van overeenstemming kunnen bestaan.

In dit opzicht nu is Adama van Scheltema makkelijk te karakteriseren. In den beginne met de Nieuwe Gidsers meegegaan, is hij, bij het komen tot een ander levensinzicht, vrij spoedig hun tegen-

stander geworden. En in z'n bekende, militante uitgave „De grondslagen eener nieuwere poëzie“, heeft hij de beweging van '80 fel bestreden, in den geest als de bijtelt van het boek aangeeft: „Proeve tot een maatschappelijke kunstleer tegenover het naturalisme en anarchisme, de Tachtigers en hun Decadenten“. En hij liet het niet bij een bestriden alleen, doch ontwikkelde een eigen kunstleer, die gebaseerd was op z'n sociaal-democratische levensbeschouwing. En in de poëzie, waarin hij de praktische uitwerking gaf van deze theorie, is hij geworden, wat van heel weinig dichters van den modernen tijd kan worden gezegd, de dichter dien het volk begreep, die sprak tot de ziel van het volk. Veel meer dan bij zijn Roland Holst en Gorter de dichters van het socialisme, maar veel verder reikte zijn stem dan de hunne, omdat zijn kunst de echte „gemeenschapskunst“ was. „Zoo veel mogelijk voor het geheele Nederlandsche volk“ wilde hij schrijven, naar z'n verklaring aan d'Oliviera, en dat staat ook in z'n „Grondslagen“ te lezen: „een gedicht moet zijn een muziekstuk van woorden en gedachten, dat door zooveel mogelijk medemenschen kan worden gevoeld en begrepen“.

Van dien grondslag uit heeft hij gewerkt en hij is daardoor geworden de meest populaire van het bekende drietal, van wiens poëzie ook buiten het socialistische kamp de schoonheid is gezien.

Al de eigenschappen van Scheltema's kunst sluiten bij dit karakter aan: de begrijpelijke dictie, de piltige vorm, die makkelijk in het rythme loopt, de bij-de-hand liggende woorden, die ieder verstaat. Deze qualiteiten hebben z'n socialistische strijdpoezie, als het revolutie-lied „Te Wapen“ of „De daad“ zoo zeldzaam fanatisierend gemaakt. Want de sociaal-democratie, die, naar z'n eigen zeggen, „aan de kunst nog niet toe was geweest“, had hier ineens met al de gewenschte effecten gekleurde eigen poëzie, die door allen kon worden verstaan.

Het behoeft wel geen betoog, dat het niet deze poëzie van Scheltema is, die ons thans over hem doet schrijven. Want het beginsel, dat er uit opstaat als knetterende vlammen uit dor hout, is volstrekt tegenovergesteld aan het onze, beteekent een prediking van wat wij in de kracht van geloof en gebed wenschen te bestriden, en is, in z'n sprekkenden vorm, hier dubbel gevaarlijk. We ontkennen natuurlijk niet de beteekenis van deze socialistische kunst uit literair oogpunt, ook niet de beteekenis die zij geeft aan Scheltema als dichter, maar waarden kunnen en mogen we deze poëzie niet.

Er is ook nog een andere Scheltema, zooals Robbers aantoonde in z'n boekje over de nederlandse literatuur, „een door en door hollandsch, zangstig, blijmoedig en gevoelig dichter“, die de natuur zag in haar schoonheid, en van die schoonheid zong, die met frissche humor — zeldzaam verschijnsel onder de moderne dichters — van menschen en dingen spraken kon. En die Adema van Scheltema is het, dien we waardeerden als een fijn-voelend kunstenaar en visioneel dichter. Want hij heeft alles, wat we bij den echten tachtiger missen, het eigene, hollandsche, dat spreekt van de dingen die hooren bij ons land en ons volk, het fleurige, zonnig-lichte, dat als de blijde kleuren van onze vlag afsteekt tegen de grauwwaarte lucht van tachtigers-pessimisme, het algemeene, dat evenzeer voor ons is als voor hemzelf. En z'n humor is de echte humor, „de leed-doorgloed-lach“ zooals Scharten zegt.

Dat alles is het, wat Adama van Scheltema zoo veel aantrekkelijks geeft, waar het artistiek gehalte van z'n kunst volkomen bewaard blijft.

Wanneer ik een enkel voorbeeld geven zal, is de keuze van stof ruim genoeg, maar ik blijf bij bekende proeven, omdat die meerdere bekendheid verdienen. Daar is het echt-hollandsche: De Polder, waarvan hier de eerste strophe:

Polder met jouw witte wegen
En jouw slooten aan den kant
Met jouw wijde, aller zijde
Vredig bloeiend waterland,
Met den droomerigen zegen
Van jouw welig zachte vee,
Voet ik mij jouw ziel genegen,
Deed zij zich de mijne mee —
Polder, met jou ben ik verwant:
Wij zijn dingen van één land.

Dat klinkt onmiddellijk mee met wat we zelf gevoelen, we zien, wat de dichter zegt, omdat we het hebben gezien evenals hij. Maar hij geeft woorden aan wat wij slechts voelen konden.

Zie ook eens dat mooie, algemeene gedicht, waaruit dit eerste een uitgewerkt miniatuur zou kunnen zijn:

Holland.

Wat zijt gij klein Holland
Met al uw velden en vlakke wegen,
Met al uw rampzalige aardappellanden,
En uw vreeselijk droefgeestige regen,
En uw lage goedaardige stranden — —
Maar groot toch is de zee Holland,
Waaraan gij langzaam zijt verschenen,
Waaruit ge als een schelp zijt gehoren,
Die zingt door uw heele land henan,
Dat elk in zijn ziel haar kan hooren.